

Я.М. Юрик

Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра дизайну та основ архітектури

ВІДОБРАЖЕННЯ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В АРХІТЕКТУРІ КАМ'ЯНИЦІ НА ПЛОЩІ РИНОК, 10 У ЛЬВОВІ

© Юрик Я.М., 2009

Запропоновано метод дослідження архітектурних об'єктів з використанням категорії “ідентичності”. На прикладі кам'яниці на площі Ринок, 10 у м. Львові розглядаються прикладні аспекти розробленого автором методу.

The author proposed study architectural objects using the category of "identity." Consider the application of this method for example, Market Square building, 10 in Lviv.

Постановка проблеми

Сьогодні ідентифікація культурних цінностей і охорона архітектурної спадщини є першочерговими завданнями в умовах активної інтеграції України у загальноєвропейський культурний простір. Очевидно, що в умовах глобалізації виникає загроза збереження культурної ідентичності. Так, „урбаністичне планування повинно забезпечити охорону ідентичності і традиційних елементів міського середовища: історичних діляниць, будинків, озелених і відкритих територій”, що є принципом збереження місцевої (локальної) специфіки, закладеного у "Новій Афінській хартії" (прийнятій Європейською хартією урбаністів у 1998 році)"[1]. Насамперед це стосується міст з багатою культурною спадщиною, до яких належить Львів, середмістя якого внесено у 1998 році до Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Тому необхідно систематизувати та глибоко проаналізувати його архітектуру в контексті впливу категорії „ідентичності.”

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У статті використані матеріали праць Г. Кос і Р. Федина, Т. Трегубової, І. Мельника, Б. Мельника, А. Дороша, Ю. Бірюльова, О. Рибчинського, І. Котлобулатової, В. Вуйцика, Р. Липки, Р. Миха, В. Овсійчука та інших авторів, де висвітлено архітектурно-планувальні, композиційні та стильові аспекти кам'яниці на площі Ринок, 10 у м. Львові.

Проте автор статті матеріал розглядає з позиції використання категорії „ідентичності” в її часовому та просторовому прояві, що відрізняється від вказаних наукових праць, адже не існує публікацій на тему відображення ідентичності в архітектурі цієї пам'ятки. До вітчизняної теорії архітектури поняття „ідентичність”, яке характеризує взаємодію окремої особистості або спільноти з архітектурним довкіллям та „національної ідентичності”, ввів лише у 2002 році доктор архітектури, професор Б. Черкес [2].

Формування цілей статті

Мета цієї статті – сприяти вирішенню теоретичної архітектурної проблеми щодо методів дослідження архітектурних об'єктів з використанням категорії „ідентичності”.

Виклад основного матеріалу дослідження

Планувальна структура, архітектурно-будівельні ансамблі та насамперед окремі пам'ятки історії та культури є відображенням характерних етапів в історії розвитку міста [3]. Так, архітектура кам'яниці на Площі Ринок, 10 у м. Львові є поєднанням творчої концепції авторів, смаків замовників, власників та функцій, що відбувались у ній. Однак, найціннішими і вартими дослідження в історії пам'ятки є ті моменти, коли у її приміщенні відбувається якась важлива історична подія чи з'являється там якась видатна особистість, бо у цей момент відбувається формування колективної ідентичності, що пов'язує її з культурою певної нації.

Також відомо, що революція, зміна політичного устрою, війна призводять до створення нової соціально-політичної парадигми суспільства, а відтак до розвитку нової національної ідентичності, що зазвичай заперечує попередню. Водночас „конструювання ідентичності ґрунтується на ревізії історії, відновленні, частковій чи повній фальсифікації минулого” [4].

Цей факт яскраво прочитується в опублікованих дослідженнях про кам'яницю на площі Ринок, 10 у м. Львові, що відображено, насамперед, у назві, а саме: „Палац Любомирських” польськими авторами – Е. Ільяшевським (1925 р.) [5], „Будинок „Просвіти” українським істориком І. Крип'якевичем [6]; „будинком №10 на площі Ринок” [7] чи „Палац Любомирських” [8] у радянський період та у сучасних (після проголошення незалежності України у 1991 р.), де частіше зустрічаємо „Палац Любомирських” [9–11], аніж „Будинок „Просвіти” [12].

Ця кам'яниця замикає південний ріг східного кварталу площі Ринок (рис. 1). А площа Ринок з часу свого заснування (у 1270 – середині XIV ст.) була центром „нового міста, яке збудували за принципами магдебурзького права” на південь від дерев'яного міста [13]. Архітектурний ансамбль Площі Ринок, до якого належить кам'яниця №10, сформувався „впродовж другої половини XVI–XVII ст., після міської пожежі 1527 р. як цілісний ренесансний ансамбль” [14]. Сучасного вигляду кам'яниці набули набагато пізніше від часу їх закладання, бо будувались на місці попередніх.

Рис. 1. Площа Ринок: загальний вигляд східної сторони, із будинком №10

Зауважимо, що історичний центр Львова з площею Ринок з часу заснування виконував основні функції центру торгового і громадського життя. Він не зазнав тих змін, які б істотно вплинули на образ чи зміну функції, залишившись центром громадського простору міста та виконуючи політичну, репрезентативну, комунікаційну, культурну функції та відповідно є відображенням державної, національної, етнічної, локальної та групової ідентичності.

Водночас архітектурні об'єкти, розташовані в Середмісті та занесені до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО, є відображеннями глобальної (інтернаціональної) ідентичності. Кам'яниця на площі Ринок, 10 у м. Львові є насамперед носієм глобальної ідентичності.

Сьогодні це триповерхова, П-подібна у плані споруда, з невеликим внутрішнім двором, куди заїжджали через влаштований на 1-му поверсі з вулиці І. Федорова проїзд. Як влучно зазначає Т.О. Трегубова: особливістю кам'яниці є принцип симетрії загальної структури у розплануванні та композиції фасаду. Зокрема, три симетричні за композицією фасади, вирішені в єдиному стилістичному ключі, і є „Палац Любомирських” – найдосконаліший взірець львівської

цивільної архітектури в стилі бароко. Архітектуру фасадів визначає чіткість вертикальних і горизонтальних розчленувань, підкреслених подвійними пілястрами коринфського ордера, лопатками, карнизами та міжповерховими гуртами. Головний ринковий фасад поділений вертикальним членуванням на дві рівновіддалені тривіконні частини. Відділений карнизним гуртом нижній ярус має по краях великі портали входів з коробовими перемичками, які підкреслюються ажурними металевими балконами на рівні 2-го поверху. Решта віконних та дверних прорізів має прямокутну форму і прості рамкові облямування з „вушками”. Міжвіконні площини 2-го і 3-го поверхів збагачуються лопатками та фігурними фільонками. Легкості і парадності загального вигляду досягнуто застосуванням мальовничого аттика (рис. 3.) Залишки передпоріжжя та готичний портал, оздоблений комбінацією з валиків та викружок, що збереглися на рівні підвалу, свідчить про походження кам'яниці принаймні з XV ст. Межовий мур у підвалі та архівні джерела вказують на наявність у XVI–XVII ст. з боку площі Ринок двох кам'яниць. Одна з них, ближча до палацу латинських архієпископів (пл. Ринок, 9), певний час належала відомому польському поетові XVII ст. Ш. Шимоновичу.

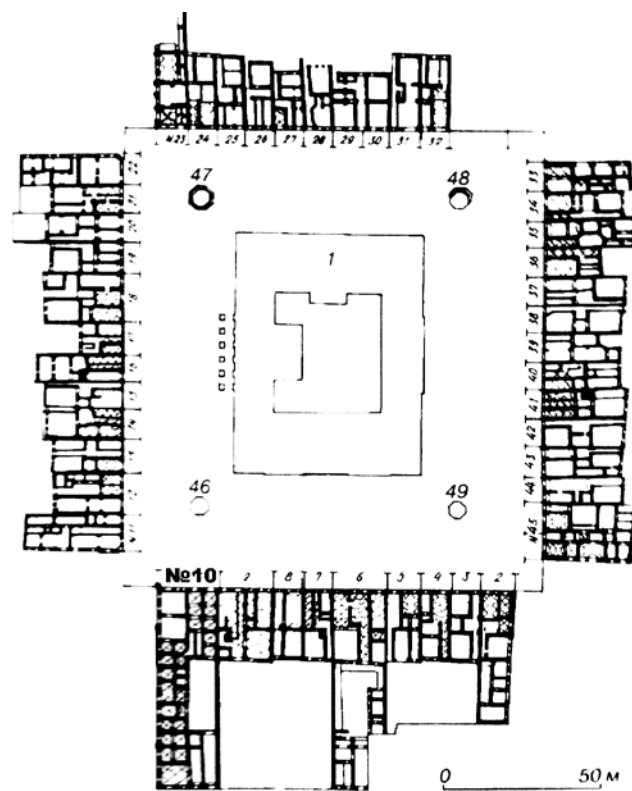

Рис. 2. Будинок №10 в структурі площі Ринок у Львові:
1 – ратуша; 2–45 – житлові будинки; 46–49 – фонтани;
за Т. Трезубовою

Розпланування від пл. Ринок – трипрогонове (вестибюль, прогін сходів, зал книгарні), від вул. І. Федорова – чотирипрогонове, з боку вул. Руської воно складається з двох рядів приміщень. Стіни – цегляні, потиньковані, підвали та більшість приміщень 1-го поверху перекриті коробовими та хрещатими склепіннями. У розплануванні чітко простежується принцип симетрії, але парадні сходи не стали розпланувальним центром, як у палацах бароко [15] (рис. 4).

Рис. 3. Палац Любомирських, пл.Ринок,10
вул. Руська, 1. Сучасне фото

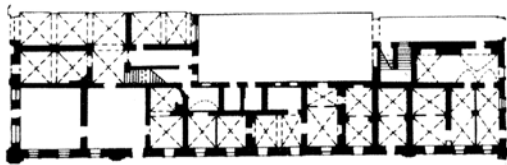

Рис.4. Палац Любомирських:
план першого поверху

Інформація про перебудову палацу з двох львівських кам'яниць – Шимоновичів і Дорошевичів, „які не тільки не попали в руїну протягом XVIII ст., але заясніли в новій стильовій одежі” та з яких побудував „одну палату, як про це говорять міські акти з 1770 р. князь Станіслав Любомирський (1709–1793), син Юрія, брацлавський воєвода” міститься у статті „Палата князів Любомирських у Львові” Е. Ільшєвського. Автор наголошує на тому, що це „першорядна пам'ятка, як під оглядом стилю, так і минулого. Величава: трифронтова кам'яниця щойно в XVIII ст. виступає в міських актах як палата кн. Любомирських”. Описує кам'яницю Шимоновичів, яка з 1596 р. належала родині поета до 18 ст. і була „звичайною тривіконною одноповерховою будовою, а праворуч від – кам'яниця Горошевичів, наріжна від вул. Руської, також тривіконна», які в пол. XVIII ст. придбав граф Ян Сапіга, уточнюючи – „радше чотирикутний комплекс будівель від Ринку до вул. Бляхарської), а від нього перейшли у 1760 р. у власність до Любомирських. Зауважує, що „пам'ятка стилю рококо, другої половини XVIII ст...тільки в'їздова брама від вул. Бляхарської, прикрашена бароковим орнаментом і з датою 1695 р., вказує, що кам'яниця не є однією цілою будовою, що постала з низки міщанських кам'яниць, які не так легко було стильово й конструктивно зуніфікувати”[16].

Відомо, що два середньовічні будинки від площі Ринок – Шимоновича і Торосевича – були перебудовані на замовлення їхнього нового власника, графа Сапіги, у одну кам'яницю за проектом Б. Меретина у 1744 році. У 1760 році її викупив князь Любомирський, і долучивши до неї два будинки вздовж вул. Руської та вул. Руської Бічної, перебудував у 1763 році за проектом Яна де Вітте у нову будівлю – власне палац Любомирських архітектор Мартин Урбанік та скульптор Себастьян Фесінгер [17]. Головний фасад кам'яниці (площі Ринок, 10 у м. Львові) вирішений у барокових формах, завершується аттиком з люкарнами, картушами та скульптурою орла, який сидить на картуші з ініціалами С. Любомирського з піднятими до лету крилами. Кут будинку цікаво зав'язаний з пілястрою, яка починається і завершується скульптурними композиціями з військовими атрибутами, водночас на щиті скульптури, яка увінчує аттик головного фасаду, також ініціали С. Любомирського (рис. 4).

а

б

с

Рис. 4. Палац Любомирських:
а – орел з картушем з ініціалами С. Любомирського, б – на щиті скульптури – ініціали С. Любомирського, с – наріжник

турними композиціями з військовими атрибутами, водночас на щиті скульптури, яка увінчує аттик головного фасаду, також ініціали С. Любомирського (рис. 4).

Опис цього процесу та історичні відомості про її нових мешканців після входження Львова у 1772 році до Австро-Угорської

імперії подає Е. Льяшевський, а саме: „Надбудував другий поверх над обома кам'яницями, вхопив цілість у пілястри, завершив аттиком, перерваним двома еліптичними отворами. Межову лінію між обома кам'яницями виповнив подвійним пілястром, що веде від партеру через аттик, щоби дати підстави для різьбленої групи, яка представляє орла, що зривається до лету. Зрозуміла річ, що через пов'язання двох кам'яниць один із входів, а також одна сходовою клітка мусили зникнути, а друга (втім випадку з кам'яниці Шимоновичів), відповідно перероблена, для цілої будівлі. Полишаючи ненарушеною браму кам'яниці Шимоновичів, вхід в кам'яниці Торошевичів заступив вікном, а зате наріжний крамничний вхід розширив до розмірів брами Шимоновичів, накриваючи її, як була накрита брама Шимоновичів. А що вибиття такого великого отвору в розі кам'яниці загрожувало цілій будові, то цілу наріжну частину підперти сильною прибудовою. Є це арматура на цоколі, вище неї пілястровий гзимс з вазою на ньому, а на самому кінці пілястри знову т. зв. панопліюм. З усього видно, що джерелом цілої наріжної прибудови була конструктивна конечність. А проте є вона також доказом небуденної естетичної культури будівничого. Коли зуніфікував фасад партеру, то на першому поверсі перемінив крайні вікна на балконові двері і вмурував два балкони, оперті на стюкових консолях. Внутрішня уніфікація була далеко тяжча, як надвірна. Вхід до палати становила брама від Ринку. Цей вхід нині переділений прусською стінкою, якою створено один крамничний локаль, полишаючи другу частину на вузький і темний перехід до обширного квадратного вестибулю, котрий також поділено нині на дві ріжні частини: вузький коридорчик, що в'яже вестибуль з подвір'ям, і одноповерхову сходову клітку, освітлену великими луковими вікнами. Пов'язання першого поверху з другим і негарне, і неорганічне. Є це темні й вузькі серпантини, а середня опора цієї клітки навіть не побудована на підвалинах. Надвірні ганки в'яжуть цілу будівлю зі собою. Від вул. Бляхарської (теп. вул. І. Федорова – авт.) фасад має свою в'їздову браму з широким коридором і правильно закладеною двоповерховою сходовою кліткою. У свіжій відновленій палаті створено квартиру для губернаторського уряду. Мешкав тут ген. Гадік, пізніше перший губернатор, гр. Перген, далі у 1790 році – Іван Франс Спавентог (один з перших лікарів, що їх прислала австрійська влада до Галичини)... Кам'яницю купила родина Леваковських” [18]. Необхідно зауважити, що в архітектурі кам'яниці на площі Ринок, 10 у Львові відображена також польська та австрійська етнічна ідентичність.

Також І. Крип'якевич у „Історичних проходах по Львові” (1932 р.) описує цей будинок як кам'яницю «Просвіти», яку „закупило у 1895 р. товариство «Просвіта» за 130 000 гульденів на внесок д-ра К. Левицького [19].” Зупинімось детально на цій події, чому саме вона є такою важливою в історії пам'ятки. Відповідно до першого Статуту „Просвіта” (створена 8 грудня 1868 року у м. Львові) була науково-просвітницькою організацією, про що влучно зазначив на установчих зборах один з організаторів товариства – Андрій Січинський: „Кожен нарід, що хоче добитись самостійності, мусить передовсім дбати про те, щоби нижчі верстви суспільності, народні маси, піднести до тої степені просвіти, щоб ця народна маса почувала себе членом національного організму, відчула своє громадянське і національне достоїнство й узнала потребу існування нації”. Саме напрям просвітництва для формування самосвідомості нації був взятий за основу діяльності товариства. Основним засобом здійснення цього було книгодрукування „чистою українською мовою” (за період з 1868 по 1928 рр. „Просвіта” видала 603 популярних видання у 3 мільйони 395, 171 тисяч примірників). [20].

Вже у Четвертому статуті „Просвіти” (1891 року) зазначено, що ціллю „Просвіти” є не лише просвітництво, але й добробут українського народу. Відтоді „Просвіта” стає освітньо-економічною організацією. Видає статут кооперативів і літературу на господарські теми, економічні статті в інших виданнях, а згодом створює перші ремісничі товариства, відкриває крамниці, каси, кооперативи, в основному – кредитні (Ревізійний Союз заснований у 1904 році, об'єднав усі

кредитні кооперативи), молочарські спілки, які перетворюються на окрему структуру – „Маслосоюз”. Крім “Маслосоюзу”, „Просвіта” заснувала господарську спілку (Центрсоюз), “Сільський господар” та „Народну торгівлю”

Товариство „Просвіта” надавало свої приміщення також для інших українських товариств, а саме: „Руської Бесіди” на першому поверсі (поруч з канцелярією „Просвіти” та залом засідань), „Клубу Русинок”, співацькому товариству „Боян” та академічному товариству „Ватра”. Дві кімнати на другому поверсі – Науковому товариству ім. Т. Шевченка, а також „таким інституціям, як „Дністер”, Краєвий Союз Ревізійний і багатьом менших фінансовим і культурним та професійним товариствам” [21], редакціям газет „Діло” і „Громадський голос”. На фото 1938 р. будинку „Просвіти” бачимо написи (вивіски цих організацій), а також напис, що ідентифікує власника кам’яниці, а саме: „ТОВАРИСТВО ”ПРОСВІТА”, який розташований на площині аттика (у проміжку між двома овальними люкарнами під скульптурою орла з картушем у центрі) (рис. 5).

Рис. 5. Кам’яниця товариства” Просвіта”.

Пл. Ринок, 10.

1938 р., фото Л. Вельжинського

Три кімнати в новому будинку займала бібліотека, фонди якої були відкриті для широкого загалу. Окрім цього, „Просвіта” мала на меті заснувати там український національний музей (першу згадку про це знаходимо у річному звіті Товариства за 1886 р., останню – у 1909 р.). Надалі більша частина музею „Просвіти” перейшла в „Національний музей ім. А. Шептицького” у Львові, а деякі матеріали було передано до музею НТШ. Хоч Товариство „Просвіта” не стало найважливішим сховищем історичних реліквій українського народу, значущість його музею полягає в тому, що він поклав початок українській музейній справі” [22].

У різний час у будинку бували І. Франко, Леся Українка, В. Стефаник, М. Павлик, С. Крушельницька, Е.-Л. Войнич, Остап Нижанківський, В. Юрченко, Олена Степанів-Дашкевич та інші відомі української діячі [23].

Саме у Будинку „Просвіти” на площі Ринок, 10 у Львові 30 червня 1941 року відбулись Національні збори за участі представників української громадськості та духовництва та був оприлюднений Я. Стецьком (головою тимчасового уряду) „Акт відновлення Української держави” – державно-політичного акт, що декларував відновлення Української держави і створення Українського Державного Правління. Тут Йосип Сліпий зачитав послання митрополита Андрея

Рис. 6. Меморіальна таблиця на честь 50-річчя Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 р. (пл. Ринок, 10). Сучасне фото

Шептицького. У 1991 році на честь 50-річчя Акту відновлення Української Держави 30 червня 1941 року у Будинку “Просвіти” (пл. Ринок, 10) встановлена меморіальна таблиця [24], (рис. 6).

Отже, з 1895 р. ця будівля стала центром українського національного життя та національного руху, осередком української національної ідеї, просвітництва і науки, а подія 1941 р. як політичної стадії розвитку національного руху за незалежність, а відтак об’єктом державної і національної ідентичності.

З 1975 р. у „Будинку „Просвіти” відкрито експозицію меблів та кераміки з фондів Музею етнографії та художнього промислу [25].

Тобто, можемо стверджувати, що він є насамперед об’єктом української національної та державної, а також локальної та міської ідентичності. Будучи у списку Світової спадщини ЮНЕСКО, є об’єктом глобальної та інтегральної ідентичностей, який є найціннішим не тільки для громади міста, нації, але й для світової спільноти.

Висновки і перспективи подальших досліджень

1. Автором запропонована методика „дефініції інтегральної ідентичності”, що полягає у розгляді пам’яток з використанням категорії ідентичності у її просторовому та часовому проявах. Введено поняття „інтегральної ідентичності” („сумарної”), яке характеризується як сукупність відображених в архітектурі пам’ятки різних видів ідентичності (глобальної, національної, державної, етнічної, міської). Об’єкти інтегральної ідентичності є найціннішими архітектурними об’єктами з аспекту збереження та для визначення їх місця в світовій історії архітектури.

2. У процесі дослідження виявлено, що „Будинок Просвіти” є архітектурною пам’яткою, де поєдналися у часовому контексті різні види ідентичності, а саме: глобальної (пам’ятка Світової спадщини ЮНЕСКО), національної і державної української, етнічної (польської, австрійської) і міської. Це дає підставу до визначення його як об’єкта інтегральної ідентичності. З цього погляду можна ширше розглядати процес формування пам’ятки у зв’язку із збереженням історичного контексту та визначення її місця у загальноєвропейському архітектурному процесі.

1. Посацький Б.С. *Простір міста і міська культура (на зламі ХХ–ХХІ ст.): Монографія.* – Л.: Вид-во нац. ун-ту „Львівська політехніка”, 2007. – С.17. 2. Черкес Б.С. *Національна ідентичність в архітектурі міста: Монографія.* – Львів: Вид-во нац. ун-ту „Львівська політехніка”, 2008. – С.5. 3. Вуйцик В. *Територіальний розвиток міста Львова // Вісник інституту Укрзахідпроект-реставрація.* – 1997. – №8. – С.67–71. 4. Черкес Б.С. *Національна ідентичність в архітектурі міста: Монографія.* – Л.: Видавництво національного університету „Львівська політехніка”, 2008. – С. 26. 5. Еліяшевський М. *Палата князів Любомирських у Львові – 1925.* – Р.І.Ч.7 – с.199–209. 6. Крип’якевич І. *Історичні проходи по Львові: Історико-краєзнавче видання.* – Л.: „Апріорі”, 2008. – С. 26. 7. Вуйцик В. *Зустріч зі Львовом: Путівник / В. Вуйцик, Р. Липка.* – Львів: ”Каменяр”, 1987. – С.54. 8. Трегубова Т.О. *Львів: Архітектурно-історичний нарис / Т. Трегубова, Р. Мих.* – К.: ”Будівельник”, 1989. – С.70. 9. Мельник І. *Львівські вулиці і кам’яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини.* – Л.: Центр Європи, 2008. – 156 с. 10. *Львів: Туристичний путівник / [Б. Черкес, В. Вуйцик, А.М. Рудницький та ін.] Під ред. Ю.О. Бірюльова.* – [2-ге вид.].– Л.: Центр Європи, 2007. – 10 с. 11. *Архітектура Львова: Час і стилі. ХІІІ–ХХІ ст. / [Б.С. Черкес, М.В. Бевз, А.М. Рудницький, Т. Клименюк, О. Рибчинський та ін.] Під ред. Ю.О. Бірюльова.* – Л.: Центр Європи, 2008. – 720 с. 12. *Кос Г. Вулиця Руська / Г. Кос,*

Р. Федина. – Л.: Центр Європи, 1996. – 108 с. 13. Архітектура Львова: Час і стилі. XIII–XXI ст. / [Б.С. Черкес, М.В. Бевз, А.М. Рудницький, Т. Клименюк, О. Рибчинський та ін.] Під ред. Ю.О. Бірюльова. – Л.: Центр Європи, 2008. – С.82. 14. Крвавич Д.П. Українське мистецтво: Навч. посібн. / Д.П. Крвавич, В.А. Овсійчук, С.О. Черепанова. – Л.: Світ, 2005. – Ч.3. – С. 39. 15. Мардер А.П. Пам'ятки архітектури та містобудування України. – К.: 2000. – С.160. 16. Еліяшевський М. Палата князів Любомирських у Львові. – 1925. – Р.І. Ч.7 – С.199–209. 17. Архітектура Львова: Час і стилі. XIII–XXI ст. / [Б.С. Черкес, М.В. Бевз, А.М. Рудницький, Т. Клименюк, О. Рибчинський та ін.] Під ред. Ю.О. Бірюльова. – Л.: Центр Європи, 2008. – 156 с. 18. Еліяшевський М. Палата князів Любомирських у Львові – 1925. – Р.І. Ч.7 – С.199–209. 19. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові: Історико-краєзнавче видання. – Л.: Апріорі, 2008. – 26 с. 20. Перський С. Популярна історія товариства „Просвіта” у Львові. – Л.: Просвіта, 1932. – С.118. 21. Там само, с.118. 22. Іваничук Р. Нарис історії „Просвіти”: Попул. енциклопедія „Просвіти”/ Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Л. – К. – П.: Просвіта, 1993. – 232 с. 23. Там само, с. 223. 24. Енциклопедія Львова, Т.1 / [упоряд. А. Козицький та І. Підкова]. – Л.: Літопис, 2007. – 24–25 с. 25. Вуйцик В. Зустріч зі Львовом: Путівник / В. Вуйцик, Р. Липка. – Л.: „Каменярь”, 1987. – С.54.